

Л. А. КИСЕЛЬОВА*

**ІХ МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“ДОСЛІДЖЕННЯ, КОНСЕРВАЦІЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ
МУЗЕЙНИХ ПАМ'ЯТОК: ДОСЯГНЕННЯ,
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ”**

27–31 травня 2013 р. відбулася ІХ Міжнародна науково-практична конференція “Дослідження, консервація та реставрація музейних пам'яток: досягнення, тенденції розвитку”, яка проводилася Національним науково-дослідним реставраційним центром України (далі – Центр) з метою узагальнення досвіду науково-реставраційної діяльності та з нагоди 75-річчя від дня заснування Центру.

Центр є провідним державним закладом української реставраційної школи й широко відомий в Україні та за її межами завдяки високопрофесійній роботі художників-реставраторів, непересічним доробкам у царині дослідження та збереження культурних цінностей, науково-просвітницькій, видавничій та виставковій діяльності, фаховим напрацюванням у сфері підвищення кваліфікації науковців, реставраторів та зберігачів музейних колекцій. Співробітництво Центру з музейними, бібліотечними та архівними закладами України, зарубіжними реставраційними центрами, організація й проведення науково-практичних конференцій засвідчують невідне зростання його науково-практичного потенціалу у сфері консерваційно-реставраційної діяльності.

Урочисте засідання, присвячене ювілею Центру та відкриттю конференції, відбулося 27 травня у приміщенні Київського міського будинку вчителя. В урочистостях взяли участь представники Міністерства культури України, Державної архівної служби України, державних установ та громадських організацій, Українського центру розвитку музейної справи, благодійних фондів “Відродження”, “Розвиток України” та ін.

Пленарні засідання відбувалися 28–31 травня у конференц-залі Трапезної Національного заповідника “Софія Київська”, під час яких провідні фахівці реставраційної справи, науковці, що опікуються збереженням історико-культурного надбання, з України, Росії, Польщі, Латвії, Грузії та інших країн світу обговорили найактуальніші питання сучасного стану галузі, поділилися професійними здобутками, оприлюднили результати практичної діяльності. На конференції розгляну-

* *Кисельова Леся Анатоліївна* – заступник директора департаменту діловодства, формування, зберігання та обліку документів Національного архівного фонду – начальник відділу зберігання та обліку документів Національного архівного фонду Державної архівної служби України.

З вітальним словом виступає заступник Міністра культури України Віктор Степанович Балюрко. Праворуч – Генеральний директор Центру Світлана Олександрівна Стрельнікова.

то широкий спектр проблем реставраційної справи щодо збереження, дослідження, консервації, реставрації, експертизи музейних пам'яток, об'єктів бібліотечного та архівного зберігання.

Програма конференції передбачала доповіді, повідомлення художників-реставраторів, науковців зі всесвітньовідомих реставраційних центрів, музейних закладів, архівів, бібліотек, вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ: Національного науково-дослідного реставраційного центру України, Центру пам'яткознавства Національної академії наук України, Центру наукової реставрації та експертизи Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, Національного заповідника "Софія Київська", Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Національного музею у Львові імені Андрія Шептицького, Львівської національної наукової бібліотеки України ім.В.Стефаника, Державного Ермітажу (Санкт-Петербург), Російського науково-дослідного інституту культурного і природного надбання імені Д.С.Ліхачова (Москва), Латвійського національного художнього музею та Національної бібліотеки Латвії (Рига), Національного архіву Міністерства юстиції Грузії (Тбілісі), Інституту дослідження, реставрації й консервації культурного надбання Університету Миколая Коперника (Торунь, Польща) та інших.

На конференції заслухано та обговорено близько 100 доповідей, які не було розподілено на секції, що дало можливість заслухати їх усім учасникам конференції.

На нашу думку, найцікавішими були наступні доповіді:

– "Професія – реставратор", доповідач – Дорофієнко Інна Пантелеймонівна, Корпорація "Укрреставрація". Доповідь стосувалася найцінні-

Учасники урочистого засідання.

шого багатства галузі – людей, та вимог до умов роботи реставратора. Виступаюча застерігала від непрофесійної реставрації та пропонувала визначитися із етичними принципами професії консерватора-реставратора¹.

– “Принципи реставрації. Етичний кодекс консерватора-реставратора”, доповідач – Смірнова Світлана Олексіївна, Національний науково-дослідний реставраційний центр України. У доповіді висвітлено основні принципи реставрації: 1) не можна під час реставрації закривати своєю “творчістю” оригінальну роботу автора; 2) не можна під час реставрації вносити свої власні домисли й доповнення, які змінюють документальність предмета й які не є необхідними для підтримання цілісності цього предмета; 3) реставрація має опікуватися усуненням причин і наслідків руйнівних процесів і видаленням усіх сторонніх нашарувань; 4) жодна реставрація неприпустима без точного знання природи об’єкта, техніки його обробки й без ґрунтовного знання природи й характеру дії застосовуваних реактивів. Жодні засоби, природа яких невідома або ж тримається в таємниці, неприпустимі в реставрації; 5) кожна невдача має бути вивчена всебічно, її причини з’ясовані, а весь хід роботи і її результат мають бути записані в разі будь-якої реставрації, наскільки б незначною вона не була².

– “Лазерна очистка паперу від пліснявих грибів”, доповідачі – Герашенко Анастасія Миколаївна, Парфенов Вадим Олександрович, Санкт-Петербурзький державний електротехнічний університет “ЛЭТИ” ім. В.І. Ульянова (Леніна), Росія. У доповіді зазначено, що у низці експериментальних робіт вже була показана принципова важливість застосування технології лазерної очистки паперових документів та книг. Однак зауважено, що за відсутності спеціалізованої апаратури й розроблених методичних рекомендацій для реставраторів говорити про широке практичне використання лазерів у даній сфері поки що передчасно. З метою забезпечення мінімального нагрівання поверхневого шару паперу використовують лазери із короткою дією імпульсів. Довжину хвилі лазерного випромінювання необхідно обирати таким чином, щоб забруднення добре поглинали випромінювання, у той час як поверхня,

яку очищують, навпаки максимально відбивала його. Для проведених досліджень з очищення паперових документів було обрано такі лазерні установки: Nd:YAG лазер “Smart Clean II” (El.En. S.p.a., Італія), спеціалізований лазер для очищення каменя; імпульсний твердотілий волокневий іттербійний лазер “Минимаркер” (ООО “Лазерный центр”, Росія). Для відпрацювання технології лазерної очистки паперу використовувалися модельні зразки із штучно нанесеними на їх поверхню міксоміцетами, що вражають книги та документи. Проведені дослідження продемонстрували високу ефективність видалення мікроорганізмів³.

– “Дослідження інсектициду актелік як препарату для захисту музейних пам’яток з дерева”, доповідач – Проскураков Євген Володимирович, Харківська філія Національного науково-дослідного реставраційного центру України. У доповіді висвітлено результати проведеного дослідження, яке показало стовідсоткову ефективність робочого розчину препарату актелік, 50 % к.е. у боротьбі з лялечками, личинками та дорослими жуками-точильниками⁴.

– “Комахи – чинники біологічної руйнації музейних фондів”, доповідач – Коритнянська Вікторія Григорівна, Одеська філія Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Доповідачкою зазначалося, що у результаті досліджень було виявлено такі види комах-пошкоджувачів музейних пам’яток: меблевий точильник, середземноморський точильник, тютюновий жук, рудий вусач, чорний домовий вусач, великий чорний ялинковий вусач⁵.

– “Фунгіциди й потенційна патогенність мікроміцетів – деструкторів бібліотечних фондів”, доповідачі – Медведєва Надія Григорівна, Кузікова Ірина Леонідівна, Трошева Тетяна Дмитрівна, Бібліотека Російської академії наук, Санкт-Петербурзький науково-дослідний центр екологічної безпеки Російської академії наук. У доповіді зазначено, що розмноження мікроскопічних грибів у книгосховищах небезпечно як для документів, так і для здоров’я персоналу. У зв’язку із цим своєчасне виявлення осередків біоуражень є необхідною умовою не лише для збереження бібліотечних фондів, але й для забезпечення здоров’я працівників бібліотек і відвідувачів. При виборі фунгіцидів для захисту від біоуражень бібліотечних фондів необхідно враховувати їх здатність впливати на утворення грибами як факторів деструкції бібліотечних матеріалів, так і факторів патогенності міксоміцетів-контамінантів⁶.

– “Про реставрацію архівних документів, уражених мікроорганізмами”, доповідач – Шарапова Ірина Сергіївна, Російський державний архів науково-технічної документації, Москва. Доповідач на прикладі досвіду роботи реставраторів лабораторії мікрофільмування і реставрації документів Російського державного архіву науково-технічної документації з архівними документами, які втратили свої експлуатаційні властивості в результаті пошкодження мікроорганізмами, розповіла як проводили-

ся дослідження для правильного вибору необхідних реставраційних заходів, зокрема: мікологічна експертиза, обстеження уражених ділянок основи за допомогою мікроскопа МБИ-9 або лупи, визначення значення рН основи документа, вимірювання товщини основи документа⁷.

– “Передреставраційне дослідження й відновлення пергаменту”, доповідач – Бараташвілі Майя Годердзіївна, Національний архів Міністерства юстиції Грузії, Тбілісі. У доповіді розглянуто властивості пергаменту та етапи його реставрації. Типовою причиною “захворювання” пергаменту визначено порушення температурно-вологісного режиму його зберігання. Зазначено, що робота з відновлення пергаменту має починатися із його детального вивчення. Перед початком реставрації пергамент розміщують у дезинфекційній камері з додаванням тимолу. Обов’язково перевіряють на стійкість текст, й лише після цього починають очищення від органічних та мінеральних плям. Очищається поверхня документа м’якою щіткою з використанням розчину з нейтрального мила або дистилізованою водою з додаванням етилового спирту. Після очищення текст, написаний тушшю, закріплюється концентрованим розчином полівінілового спирту. Для заповнення механічних уражень пергаменту готується штучний пергамент й спеціальний клей, обидва компоненти змішуються до однорідної маси, якою заповнюються усі дефекти. Доповідач застеріг, що на поверхню пергаменту суворо забороняється наклеювати конденсатний або мікалентний папір. Після реставрації та консервації пергаменту реставратор розміщує документ у пресовий апарат для завершення процедури⁸.

У рамках конференції проведено ювілейні виставки “Минуле, врятоване для майбутнього: відроджені святині національного історико-культурного надбання” та “Київські раритети XVIII ст. Нові відкриття. Історія, дослідження, реставрація”.

За результатами професійної дискусії учасники конференції визначили пріоритети щодо подолання існуючих в реставраційній галузі проблем економічного, матеріально-технічного й кадрового характеру, висвітлено перспективи розвитку реставраційної справи в Україні.

Конференція констатувала⁹: створення й підтримання сприятливих умов середовища побутування, зберігання й використання музейного, бібліотечного і архівного фондів має бути домінуючим напрямом діяльності музейних закладів, бібліотек та архівів щодо забезпечення збереженості культурного надбання; фундаментальним принципом наукової реставрації є пріоритетність збереження автентичної матеріальної структури пам’ятки як носія функціональної інформаційної системи, що задекларовано Афінською хартією реставрації (1931) та Венеціанською хартією з консервації й реставрації пам’яток і визначних місць (1964); науково-реставраційна діяльність в Україні у даний час перебуває в стані системної кризи, яка охоплює такі складові життєздатності галузі як фінансування, матеріально-технічне забезпечення, підготовка

професійних кадрів, наукова, науково-методична та інформаційна бази; в Україні досі не існує спеціалізованої галузі виробництва реставраційного обладнання, технічних засобів та матеріалів, що відповідають міжнародним стандартам якості; потребує вирішення проблема сертифікації реставраційних матеріалів, передусім синтетичних адгезивів і консолідантів; реставраційна галузь України потребує вдосконалення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації професійних кадрів консерваторів-реставраторів та зберігачів фондів.

З метою виведення реставраційної галузі зі стану системної кризи учасники конференції вважають за необхідне звернутися до Міністерства культури України та відповідних державних структур із пропозиціями щодо вирішення таких нагальних питань¹⁰: цільового фінансування діяльності музейних закладів, спеціалізованих реставраційних організацій, спрямованого на забезпечення збереженості історико-культурного надбання, проведення наукових досліджень у галузі консервації й реставрації; створення державної структури для централізованого оснащення музейних і реставраційних закладів України реставраційним обладнанням, інструментами, матеріалами, сертифікованими відповідно до вимог міжнародних стандартів; організації на базі Центру постійно діючої робочої групи фахівців для здійснення моніторингових досліджень стану збереженості об'єктів державної частини Музейного фонду України та перевірки умов їх зберігання; створення державного реєстру рухомих пам'яток історії та культури, які потребують першочергових консерваційно-реставраційних заходів, дезобробки; створення на базі Центру системи курсів з підвищення кваліфікації та стажування художників-реставраторів, науковців, зберігачів музейних, бібліотечних, архівних фондів.

У роботі пленарного засідання конференції, під час якого розглядалися питання реставрації документів, узяла участь група архівістів-реставраторів центральних державних архівних установ: Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (Димитрова Людмила Володимирівна, старший науковий співробітник відділу фізико-хімічних та біологічних досліджень), Державного центру збереження документів Національного архівного фонду (Мельниченко Маргарита Володимирівна, заступник директора, Груша Тамара Миколаївна, начальник відділу реставрації і опрацювання документів, Ляшенко Інна Євгенівна, начальник відділу консерваційно-реставраційного оброблення документів, Шекун Галина Арсентіївна, провідний реставратор відділу консерваційно-реставраційного оброблення документів), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Коваленко Ірина Костянтинівна, заступник директора-головний зберігач фондів, Котик Тетяна Олександрівна, завідувач реставраційної майстерні), Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (Невмержицька Ніна Петрівна, началь-

ник відділу забезпечення збереженості та обліку документів), Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (Харалампова Людмила Дмитрівна, начальник відділу забезпечення збереженості документів, Шепелюк Василь Миколайович, начальник відділу використання інформації документів), на чолі з представниками Державної архівної служби України (Кисельова Леся Анатоліївна, заступник директора департаменту – начальник відділу зберігання та обліку документів Національного архівного фонду, Ткачук Тетяна Костянтинівна, головний спеціаліст відділу зберігання та обліку документів Національного архівного фонду).

Обговорення доповідей і професійне спілкування підтвердило, що проведений у 2011 р. Державною архівною службою України науково-практичний семінар “Реставрація документів Національного архівного фонду” та низка проведених упродовж 2010–2012 років стажувань рестаураторів документів Національного архівного фонду державних архівів на базі Державного центру збереження документів Національного архівного фонду мають позитивні результати. Архівісти-рестауратори висловили побажання частіше зустрічатися у професійному колі.

¹ Дослідження, консервація та реставрація музейних пам’яток: досягнення, тенденції розвитку. До 75-річчя Національного науково-дослідного реставраційного центру України : Наукові доповіді ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27–31 травня 2013 року) / ННДРЦУ. – К., 2013. – С. 101–104.

² Там само. – С. 369–373.

³ Там само. – С. 66–70.

⁴ Там само. – С. 312–315.

⁵ Там само. – С. 160–163.

⁶ Там само. – С. 189–193.

⁷ Там само. – С. 404–407.

⁸ Там само. – С. 16–19.

⁹ Рішення ІХ Міжнародної науково-практичної конференції “Дослідження, консервація та реставрація музейних пам’яток: досягнення, тенденції розвитку” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://restorer.kiev.ua/?p=1896>.

¹⁰ Там само.